

แนะนำหนังสือ

ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับมองคนละมุม

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์¹

ขุนช้าง ขุนแผน เป็นวรรณคดีเพชรน้ำเอกเรื่องหนึ่งของไทย ที่ถ่ายทอดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นทั้งไพร่ ทาส กระจุกมณี ขุนนาง และพระมหากษัตริย์ ประเพณีและพิธีกรรม เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ (ตอนกำเนิดพลายงาม) พิธีลุยไฟ (ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ) ความเชื่อ เช่น การเปลี่ยนชื่อ (นางพิมพิลาไลยเปลี่ยนชื่อเป็น วันทอง)

เรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน นี้ปรากฏสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ประพันธ์เพิ่มเติมและชำระขึ้นใหม่ ในระหว่างรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ทวิศักดิ์ ปิ่นทอง, 2558: 59) ดวงมน จิตรจางค์ (2546: 89) เสนอว่า ขุนช้าง ขุนแผนเป็นนิทานที่มีเค้ามูลมาจากเรื่องจริงในสมัยอยุธยาตอนต้นประมาณสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ได้เล่าสืบทอดกันมาช้านานก่อนที่จะขับเป็นเสภา ดังปรากฏหลักฐานในคำให้การชาวกรุงเก่าว่า พระมิ่งหมื่นศรีทูลขอให้พระพันวษาทรงปล่อยตัวขุนแผนที่กำลังติดคุก ให้ไปช่วยทำศึกตีเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากขุนแผนมีความสามารถทั้งด้านศาสตราวุธและไสยศาสตร์ พระพันวษาทรงเห็นชอบด้วย จึงอภัยโทษให้ แล้วแต่งตั้งขุนแผนขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2556: 57-63)

ขุนช้าง ขุนแผน เป็นวรรณคดีไทยที่ควรศึกษาพินิจพิเคราะห์ในแง่มุมของตัวละคร ตลอดจนภาพสะท้อนความเป็นไปของสังคม สมดังคำกล่าวที่ว่า “วรรณคดีเป็นผลมาจากสังคม” (ชัตสุณี ลินธุสิงห์

¹นักวิชาการอิสระ

(บรรณาธิการ), 2550: 21) สำหรับผู้สนใจศึกษาวรรณคดีมากกว่าการเสพวรรณศิลป์หรือบทกวีอันไพเราะงดงามนั้น **ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับมองคนละมุม** เขียนโดย **หนอนสุรา** เป็นหนังสือพินิจวรรณคดีไทยที่น่าสนใจ และเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ไม่เคยอ่าน **ขุนช้าง ขุนแผนฉบับเต็ม** เพราะ**หนอนสุรา**จะนำผู้อ่านดำดิ่งลงสู่ห้วงแห่งความคิดพินิจวิเคราะห์วรรณคดีไทย โดยใช้ถ้อยคำสั้นกระชับเข้าใจง่าย เกิดความสนุกสนานในการศึกษาวรรณคดีไทยผ่านตัวละคร จนชวนให้อยากอ่านฉบับเต็ม (**เสภาขุนช้าง ขุนแผนฉบับกรมศิลปากร**) ซึ่งอาจทำให้ได้แง่คิดตามที่วรรณคดีกำลังสื่อมาถึงก็เป็นได้ ทัศนนะของ**หนอนสุรา**มีความแปลกใหม่ ทำให้ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาวรรณคดีไทยมาโดยเฉพาะ สามารถประยุกต์ใช้มุมมองของผู้เขียนเพื่อพินิจวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องอื่นได้

ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับมองคนละมุม แบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 ตอน รวมทั้งภาคผนวก และตอนย่อยซึ่งในหนังสือเรียกว่า “จบตอน” ดังนี้

ตอนที่ 1 **เล่าเรื่องย่อให้พอรู้เรื่อง**

ตอนที่ 2 **ว่าด้วยสิทธิสตรี**

ตอนที่ 3 **นางวันทองผู้นำสงสาร จบตอนที่ 3 นางวันทองผู้ (ไม่) นำสงสาร**

ตอนที่ 4 **กว่าจะเป็นขุนแผน จบตอนที่ 4 ขุนแผนแสนสะท้าน**

ตอนที่ 5 **เปลือกนอกของขุนช้างคือตัวตลก จบตอนที่ 5 เบื้องลึกขุนช้างคือนักการเมือง**

ตอนที่ 6 **ชนชั้นและทางเลือกของไพร่**

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ ได้แสดงทัศนนะแตกต่างกับความเชื่อ รวมทั้งทัศนนะที่มีต่อบทบาท

ข

อ

ง

ตัวละครที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น นางวันทองสองใจจริงหรือ? ดังปรากฏในตอนที่ 3 **หนอนสุรา**เสนอความเห็นอย่างตรงไปตรงมา ทำให้หายสงสัยว่า เหตุไฉนนางวันทองจึงไม่ยอมเลือกฝ่ายว่าจะอยู่กับใคร **ขุนแผน ขุนช้าง หรือพระไวย (พลาญงม)** จนสมเด็จพระพันวษาทรงเห็นว่า นางวันทองเป็นหญิงหลายใจ จึงทรงสั่งประหารชีวิตนาง การมองเหตุการณ์เป็นมิติเดียวเช่นนี้ ทำให้เข้าใจว่า นางวันทองเป็นหญิงหลายใจ แต่**หนอนสุรา**กลับตีแผ่ให้เห็นถึงภูมิหลังของนางวันทองว่า นางศรีประจัน (แม่) เป็นผู้บงการชีวิตของนางวันทองมาตลอดทั้งชีวิต นางวันทองไม่เคยมีโอกาสดัดสิน หรือเลือกทางชีวิตด้วยตนเอง จึงเป็นคนที่ไม่มีมั่นใจในตัวเอง เพราะถูกชี้นำจนเคยตัว ธาตพร (นามแฝง) (2551: 205) และ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2556: 177-178) เสนออย่างสอดคล้องกันว่า สาเหตุที่นางวันทองไม่สามารถเลือกได้ว่าจะอยู่กับใครระหว่างผู้ชายสามคนนี้ เป็นเพราะการเลี้ยงคูของนางศรีประจันที่บงการและบังคับนางมาตั้งแต่เยาว์วัย จนนางไม่มีสิทธิ์ได้ตัดสินใจเรื่องใดๆ ด้วยตนเอง เมื่อถึงคราวออกเรือน ก็บังคับให้นางแต่งงานกับ**ขุนช้าง** เป็นต้น

อีกประเด็นหนึ่งที่**หนอนสุรา**ยกข้อเท็จจริงมานำเสนอได้อย่างน่าสนใจ คือ ผู้หญิงเป็นที่ยอมรับในสังคมสมัยนั้น (อยู่ใน**ตอนที่ 2 ว่าด้วยสิทธิสตรี**) แต่เดิมมักเข้าใจผิดว่า ผู้หญิงสมัยก่อนไม่ได้สิทธิ์

เทียบเท่าผู้ชาย เมื่อพิจารณา **ขุนช้าง ขุนแผน** อย่างจริงจัง จะพบว่าตัวละครหญิงในวรรณคดีเรื่องนี้สามารถยืนได้บนลำแข้งของตนเองอย่างน่าชื่นชม อาทิ นางทองประศรีแม่ของพลายแก้ว (ขุนแผน) ที่เคยเป็นชนชั้นขุนนางเพราะเป็นภรรยาขุนนาง จำต้องหนีราชภัยเมื่อขุนไกรผู้เป็นสามีต้องโทษประหารและถูกริบสมบัติเข้าหลวง จึงพาพลายแก้วหนีไปอยู่ที่กาญจนบุรี นำทรัพย์เท่าที่ติดตัวมาเป็นทุนประกอบอาชีพค้าขาย จนสามารถยกฐานะขึ้นเป็นชนชั้นกลางในสังคม หรือ **กระดุมพี** ส่วนนางศรีประจันแม่ของนางวันทองนั้น เมื่อเป็นม่ายสามีตาย ก็สามารถสืบทอดธุรกิจและเลี้ยงดูนางวันทองมาเพียงลำพังคนเดียว สำหรับนางเทพทองแม่ของขุนช้าง หลังจากที่โจรขึ้นเรือนทำให้สามีเสียชีวิต ก็ไม่แต่งงานใหม่ และเลี้ยงดูขุนช้างมาจนเติบโตใหญ่ ตัวละครแม่ทั้งสามนี้ เป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงสามารถเอาตัวรอดได้และเลี้ยงดูลูกให้ดีได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ นางทองประศรีเป็นผู้นำที่ยกย่องที่สุด เพราะต้องสิ้นเนื้อประดาตัว แต่เชื่อว่าจะอ่อนแอจนไม่สามารถประคองตนและลูกน้อยให้รอดมาได้ เนื่องจากนางพากเพียรค้าขายจนสามารถกอบกู้ฐานะขึ้นมาด้วยน้ำพักน้ำแรงตนเอง

หนอนสุรา วิจารณ์ความบาดหมางระหว่างขุนแผนกับขุนช้างไว้อย่างน่าสนใจ โดยมองว่า ขุนแผนเป็นตัวแทนของผู้ที่ครอบครัวเคยล้มละลาย แต่สามารถกอบกู้ฐานะขึ้นมาได้อีกครั้ง ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องของนางทองประศรี พลายแก้วพยายามไต่เต้าไปสู่ศตวรรษการค้าคึกคัก จึงไปออกรบตีเมืองเชียงใหม่ จนได้รับความดีความชอบ ได้รับแต่งตั้งให้เป็น “ขุน” แล้วเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี “พระกาญจนบุรี” ตามลำดับ (**ตอนที่ 4** กว่าจะเป็นขุนแผน และ **จบตอนที่ 4** ขุนแผนแสนสะท้าน) ส่วนขุนช้างได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กสมเด็จพระพันวษาตั้งแต่ยังเด็ก ทางบ้านมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย แม้จะไม่ทำมาหากินก็อยู่ได้อย่างสบาย แต่มีข้อเสียคือเป็นคนไม่หล่อ อ้วน และหัวล้าน จึงถูกมองว่า กวีสร้างตัวละครนี้ขึ้นมาเพื่อให้เป็นตัวละครของเรื่อง (**ตอนที่ 5** เปลือกนอกของขุนช้างคือตัวตลก) ต้องสู้รบตบมือกับขุนแผนผู้หล่อเหลาแต่จน **หนอนสุรา** ตีความว่า กรณีการแย่งชิงนางวันทองระหว่างขุนแผนกับขุนช้าง ที่ลากันไปลากันมานั้นเป็นเรื่องของลูกผู้ชายที่ต้องการเอาชนะ มิได้เกิดขึ้นเพราะความรักนางวันทองแต่อย่างใด จึงทำให้นางวันทองเป็นตัวละครหญิงที่น่าสงสารยิ่งขึ้น (**ตอนที่ 3** นางวันทองผู้นำสงสาร) เมื่อขุนช้างไม่หล่อเหลาแต่ร่ำรวย จึงกลายเป็นคนเจ้าเล่ห์เพทุบาย พยายามเอาชนะขุนแผนด้วยกลอุบายต่างๆ (**จบตอนที่ 5** เบื้องลึกขุนช้างคือนักการเมือง)

ความเห็นของ **หนอนสุรา** ที่น่าสนใจที่สุด คือ ตอนสุดท้าย (**ตอนที่ 6** ชนชั้นและทางเลือกของไพร่) ผู้เขียนยกเรื่องกรณียาที่ถูกรื้อถอนโดยเจ้าชายกระทำโดยหลีกเลียงมิได้ เพราะทาสต้องเป็นที่รองรับอารมณ์ของเจ้านาย เช่น ขุนช้างนอนละเมอ กริมซึ่งเป็นนางทาสในเรือนขุนช้าง เข้าใจไปว่าขุนช้างเรียกชื่อตน จึงเข้าไปดูแลผู้เป็นนาย แต่กลับถูกลูกปล้ำ นางเป็นทาสจึงไม่อาจขัดขืนผู้เป็นนายได้ ส่วนทาสชายชื่อผล มิได้ทำอะไรผิด แต่กลับถูกนางวันทองค่าทออย่างหยาบคาย เพื่อให้กระทบถึงขุนช้าง ในคราวที่ขุนช้างมาทาบตามผู้ชอนางวันทองจากนางศรีประจัน นอกจากนั้น ผู้เขียนพูดถึงทางเลือกของไพร่ ทั้งไพร่ที่ต้องดิ้นรนเข้ารับราชการเพื่อให้ได้อยู่กับมูลนายที่มีบารมี ดังคำกล่าวที่ว่า “**สิบพ่อค้าเลี้ยงไม่เท่าหนึ่งพระยาเลี้ยง**” รวมทั้งไพร่ไม่อาจทนกับระบบที่ต้องรับราชการคราวละนานๆ จึงหนีจากความเป็นไพร่ออกมาเป็นโจร

อย่างกรณีที่ขุนแผนประสบ เมื่อหนีราชภัยเพราะขุนช้างไล่ร้าย จึงไปอยู่กับช่องโจรของหมื่นหาญ เป็นต้น วรรณคดีไทยเรื่องนี้จึงเสมือนการจำลองสถานการณ์ทางสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาให้ประจักษ์ โดยอาจมีความเป็นสังคมแบบสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ผสมร่วมด้วย เพราะวรรณคดีเรื่องนี้บางตอนก็แต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับมองคนละมุม เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาวรรณคดีไทยเรื่อง **ขุนช้าง ขุนแผน** ที่เหมาะสมอย่างยิ่ง แม้จะไม่ใช่นั่งศึกษาวิชาการเข้มข้นเมื่อเทียบกับหนังสือแนวพินิจวิเคราะห์วรรณคดีไทยเล่มอื่น แต่เป็นเสมือนไฟฉายส่องนำทางให้เห็นสิ่งที่ปรากฏใน **ขุนช้าง ขุนแผน** แต่คนส่วนใหญ่กลับมองข้ามไป เช่น กรณีความบาดหมางระหว่างขุนช้างกับขุนแผนนั้น เป็นการเอาชนะกันของลูกผู้ชาย เพราะเมื่อนางวันทองซึ่งเป็นต้นเหตุถูกประหารชีวิตไป ความบาดหมางระหว่างลูกผู้ชายทั้งสองก็ยุติลงพร้อมกับชีวิตของนาง วรรณคดี **ขุนช้าง ขุนแผน** มิได้บอกความเรื่องนี้อย่างชัดเจน แต่หากศึกษาบริบทและภูมิหลังของตัวละครเท่าที่ปรากฏ ก็จะเข้าใจสาเหตุและสามารถแก้ข้อข้องใจที่มีต่อการอ่านวรรณคดีเพียงมิติเดียว หรืออ่านไปตามตัวอักษรเท่านั้นได้ นอกจากนี้ ยังทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงบทบาทของ “แม่” ที่เลี้ยงดูตัวเอกทั้งสาม (ขุนช้าง ขุนแผน และนางวันทอง) มาเป็นอย่างดีแม้จะปราศจากสามีเลี้ยงช้าง จึงควรกลับมาพิจารณาสังคมในสมัยนั้นเสียใหม่ **หนอนสุรา** ได้ตีแผ่ข้อเท็จจริงบางประการที่ซ่อนอยู่ใน **ขุนช้าง ขุนแผน** ได้แก่ มุมมืดของมนุษย์ เมื่อความรัก ความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นอาชญากรสำคัญที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์พบเจอกับความวุ่นวาย ส่งผลให้ผู้อ่านตระหนักถึงและเข้าใจความเป็นมนุษย์และสังคมไทยมากยิ่งขึ้น การศึกษาวรรณคดีในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการมองอดีตเพื่อพัฒนาปัจจุบัน

ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับมองคนละมุม เป็นหนังสือเล่มเล็กที่ทรงพลัง สามารถอ่านจบได้ภายในครึ่งวัน มีอรรถรสและสาระความรู้มหาศาล เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานด้านวรรณคดีไทยมาก่อน มีความปรารถนาที่จะศึกษาและมองหาสิ่งที่ซ่อนอยู่ในวรรณคดี เพื่อความประเทืองปัญญา ส่วนนักศึกษาสายวรรณคดีไทย เมื่อได้อ่านหนังสือเล่มนี้ ก็ยังเพิ่มภูมิปัญญา รวมทั้งอาจนำตรรกะของผู้เขียนเป็นแนวทางการพิจารณาเสมือนหนึ่งบันได เพื่อก้าวขึ้นไปต่อยอดการศึกษาวรรณคดีไทยให้พัฒนาขึ้นได้

บรรณานุกรม

2556. คำให้การชาวกรุงเก่า. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โครงการเลือกสรรหนังสือ.

ชัตตสุณี สิ้นธุสิงห์ (บรรณาธิการ). 2550. วรรณคดีพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดวงมน จิตรจำนงค์. 2546. ส่องลิลิตพระลอ พินิจขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเด็ก.

ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง. 2556. วรรณคดีกับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ธาดาพร (นามแฝง). 2551. นามานุกรมนางในวรรณคดี. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์คำ สำนักพิมพ์.
รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. 2556. มิใช่เพียง “นางเอก”. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊ค.
हनอนสุรา (นามแฝง). 2548. ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับมองคนละมุม. กรุงเทพมหานคร: เทียนเล่มน้อย.